

Trecute vieți de hangii și hangite

„În spațiul românesc – ca și în toată Europa –, hanul este o autentică instituție premodernă (preponderent medievală). Pe drumurile comerciale, la intrarea și la ieșirea din târguri, hanul e un reper pentru toți. Cu o pivniță încăpătoare sub nivelul solului (în care la început de februarie se aduceau blocuri de gheață ce rezistau, învelite în paie, până prin iulie!), cu o sală mare de mese plus acareturi, bucătării și grajduri pe pământul băătorit (și amestecat cu pleavă de grâu) ce funcționa ca podea, cu o duzină de camere de dormit la etaj, cu mese de lemn, grătare, adaptoare pentru cai și pomi bătrâni în curte, cu tacâmuri din lemn și cu veselă de pământ ars, hanul românesc rămâne una dintre moștenirile istorice – așa spune – iremediabil pierdute“, constată nostalgic istoricul Adrian Cioroianu.

„Azi, Hanul lui Manuc, din București, sau Hanul Ancuței, de pe șoseaua ce leagă Suceava de Iași, sunt *ersatz*-uri drăguțe și frecventabile, desigur, dar care nu mai oferă imaginea fidelă a hanurilor de altădată. La începutul secolului al XIX-lea se producea mutația: cârciumile din târguri încep să fure din clienții hanurilor. Mai ușor de gestionat decât un han, cârciuma este locul de întâlnire al oamenilor care (teoretic) la noapte vor dormi acasă. Cârciuma nu este doar *altceva* decât un han, ci și *altfel*: ele apar atât în târguri, cât și în sate; apar pe drumurile principale, dar și prin mahalalele defundate. În teritoriile românești, cârciuma evoluată – precursora restaurantelor de azi – se dezvoltă treptat după un model central-european. Vinul – care era carburantul principal al hanurilor în epoca medievală – este concurat, treptat, de rachia de prune, de fructe sau de struguri (*raki* este un cuvânt turcesc, balcanic; rachiul nostru de boască de struguri este cu totul similar grappei italiene) și mai ales de berea ce va răzbate tot mai mult dinspre Europa Centrală (statele germane și Cehia, mai ales). Cârciuma are nevoie de

un spațiu mult mai mic decât un han – un parter de casă e suficient –, iar dacă există o curte sau o ieșire la stradă, cât să pui câteva mese, cu atât mai bine. Așadar: în măsura în care hanul este locul de întâlnire din epoca târgurilor premoderne, cârciuma este reperul urbanității incipiente, al bulevardului incipient, dar și al mahalalei de la periferie. Meniul se schimbă: tăria (*cinzeaca* de rachiu = 50 mililitri de alcool de fructe) și berea în pahare de sticlă concurează vinul în vasele de lut de odinioară; în locul fripturilor din hanuri, în cârciumă apar mezelurile (după rețetar central-european). Spre deosebire de han, la cârciumă nu mai vii (și nu mai pleci) cu calul și nu mai ajungi să dormi (decât, eventual, cu capul pe masă)...“

Primele locuri de popas, amenajate pentru distracția și odihna călătorilor, au apărut în preajma târgurilor, unde își desfășeau negustorii mărfurile, În astfel de așezăminte, aceștia se puteau odihni, mânca și spăla, dar mai ales își puteau adăposti mărfurile pe timp de noapte, respectivele lăcașuri fiind, de obicei, înconjurate de ziduri și prevăzute cu porți. Cele mai multe dintre ele dispuneau atât de magazine pentru depozitarea mărfurilor, cât și de grajduri pentru animale de povară. Aceste popasuri au continuat să se dezvolte, cunoscând o creștere deosebită în Evul Mediu când nu numai hanurile îi primeau pe călători, ci și mănăstirile îi ospătau cu generozitate. La finele secolului al XIX-lea, deci în plină epocă a dispariției lor, numai în Focșani erau cunoscute, nici mai mult, nici mai puțin, decât 21 de astfel de așezăminte, la care se adăugau și câteva hoteluri precum Hotelul Pompic, Caramlău și Cimbru. Dintre hanuri mai cunoscute erau: Hanul Pastia, Hanul Ridichi, Hanul Bălan, Hanul Crângu, Hanul Romașcanu, Hanul Pisaltu Tache, Hanul Bene și Hanul Stamatin. Mai funcționau la vremea aceea: Hanul Preotul Carp, Hanul Barca, Hanul Borcan, Hanul Dascălu Ștefanache, Hanul Niță Dinu, Hanul Pantazi Mânăilă, Hanul Sava Neagu, Hanul Mândrilă, Hanul Zaharia Ion, Hanul Rălescu, Hanul Daniel Șandor, Hanul Gheorghiu și Hanul Ghiță Constantin. O parte dintre aceste hanuri erau negustorești, iar celelalte erau hanuri boierești. Chiar și mănăstirile aveau hanuri

împrăștiate prin oraș, cum erau stabilimentele mănăstirilor de la Vărzărești, Dălhăuți ori Sfântul Ioan. Secolul al XIX-lea este, deci, momentul declinului acestor hanuri, când cârciumile din târguri încep să fure din clienții vechilor localuri.

Adevărate cetăți militare, hanurile bucureștene de demult îi găzduiau mai ales pe negustorii care căutau sălaș și protecție pentru ei și pentru mărfurile lor.

Cei mai vechi negustori bucureșteni erau rachierii. Cum orașul de pe Dâmbovița avea pe dealurile din preajmă numeroase vii, dar și livezi cu pomi fructiferi, se spune că nu exista uliță care să nu aibă o cârciumă sau o pivniță cu „beuturi“. Băcanii erau și ei la mare căutare. Aduceau fel de fel de produse de peste Dunăre și, în plus, vindeau și articole de drogherie, farmacie și cărți, aduse tocmai de la Viena. Băcanii își îmbiau mușteriii cu felurite mirodenii, untdelemn, măslina, portocale sau lămâi. În secolul al XVIII-lea, măcelarii – numiți și *casapi* – aveau prăvălii numite „scaune de carne“ și puteau fi găsiți în preajma Mănăstirii Colțea, în apropierea bisericii din spatele actualului spital, numită Scaune Vechi. Zarafii au avut și ei un rol important în viața locuitorilor Bucureștilor, în mod special în perioada 1750–1850, însă negoțul cu bani a apărut timpuriu, ca o necesitate a comerțului de pe aceste meleaguri, unde circulau numeroase monede de aur și argint, întrucât, o sumedenie de negustori străini vindeau și cumpărau mărfuri. Cei mai pricepuți zarafi erau grecii, evreii și armenii. De obicei, micii zarafi mergeau cu un galantar în inima târgului și făceau schimbul de bani aceluia care aveau nevoie. Zarafii mari aveau însă oficii în marile hanuri. Să nu uităm însă că, un mare rol în neaguțătoria secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea l-a avut cel cu țesături și galanterie, breslașii cei mai avuți și mai bine organizați fiind lipscanii, mătăsarii, bogasierii – care vindeau pânzeturi și mătăsuri colorate aduse –, dar și... mărgelarii. „Meșteșugurile și negoțul bucureștean au găsit foarte mare sprijin în *isnafuri* și *bresle*. Acestea“, arată Luminița Ciobanu, „erau organizații meșteșugărești și negustorești, create pe principiul specificului muncii din care făceau parte

meșteșugarii și neguțătorii ce îndeplineau anumite condiții“. „Conducerea breslei era încredințată unui staroste, un breslaș mai în vârstă, fruntaș în meseria lui, care se bucura de încrederea domniei, ajutat de un vătaf și de un consiliu de breslași. Starostele și consiliul respectiv aveau anumite privilegii și erau judecători în toate pricinile iscate între breslași“, subliniază George Potra în volumul *Istoricul hanurilor bucureștene*, de la care aflăm că între 1788 și 1800 Bucureștii aveau peste 50 de bresle, dintre care 18 erau negustorești.

Aflat pe drumul dintre Dunăre și munți, orașul de pe Dâmbovița înființează o vamă în momentul în care urbea ajunge scaun de domnie. Așa se face că marii negustori care aduceau mărfuri de la Viena, Lipsca (Leipzig), Gabrovo, Adrianopole, dar și din Rusia ori Polonia, erau vămuțiți la București. Odată intrate în oraș, carele mari, trase de câte șase sau opt cai, acoperite cu coviltir, se opreau în locurile special amenajate în jurul târgurilor, pentru a plăti taxele. Din 1778, *carvasaraua* s-a mutat în Hanul Colței. Cum orașul s-a mărit, au apărut noi piețe de desfacere: Traian, Matache Măcelaru, Moșilor și altele, mai mici, iar negoțul și meșteșugurile au fost la tot mai mare căutare. Cei care aduceau mărfuri de la Viena, Lipsca, Veneția și din alte centre renumite ale vremii aveau nevoie de găzduire, dar și de pivnițe în care mărfurile lor să fie în siguranță. Așa au apărut hanurile cu un rol extrem de important în dezvoltarea orașului. „Construcții solide de cărămidă cu mortar de var cald, impunătoare și masive, cu ziduri groase ce se reazemă pe contraforturi puternice, cu porți grele de stejar ferecate în fier, hanurile ridicate în preajma anului 1700 păreau mai degrabă cetăți militare (...) Constructorii lor, fără să fie neguțători, cum au fost Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu, au voit să facă din ele un adăpost sigur împotriva hoților de tot felul, dar n-au izbutit să le ferească de incendii și cutremure“, spune George Potra. Hanurile erau „împărțite“ pe categorii. Cele construite în apropierea târgurilor erau domnești, mănăstirești și bisericesti, boierești și neguțătoarești, dar existau și alte tipuri de hanuri, de mahala, periferice, risipite pe tot cuprinsul urbei, unde cei aflați în

tranzit găseau o odaie de dormit, o cârciumă și o curte largă în care puteau să tragă carele cu marfă țărănească.

Noul Pod al Calicilor/Craiovei/Rahovei, conform hărții din 1770 (considerată cel mai vechi document cartografic al Bucureștilor și în care Podul Calicilor apărea notat „Podul Caliței“), pornea de la „Poarta de Sus“ a Curții Domnești, poartă căreia Șerban Cantacuzino îi construisese un turn semeț, distrus de cutremurul din 31 mai 1738, și se sfârșea cam pe locul unde azi începe actuala Șosea a Alexandriei. În zona riverană Dâmboviței, turnul prăbușit la cutremur a fost înlocuit cu un foișor de foc vopsit în roșu, care, la 1799, a fost dărâmat de marele ban Radu Golescu, care a clădit acolo Hanul Roșu, numele fiind împrumutat de la culoarea construcției de dinainte. (În vremea ciumei și holerei din 1831, în acest han a fost cantonat cel dintâi regiment de infanterie al Armatei române!). Alături, Nicolae Trăsnea, episcopul de la Sfântul Pantelimon, ridică o baie publică, însă ambele construcții se prăbușesc după cutremurul din 1847. Se pare totuși că locația hanului era una mult prea profitabilă ca să fie abandonată, așa că un alt Han Roșu apare imediat acolo, lângă el ridicându-se și un al doilea hotel popular, Hanul Verde, în care a locuit până în anul 1867 pictorul și fotograful Carol Popp de Szathmari, cel care a immortalizat în imagini plastice („dagherotipuri“) o serie impresionantă de clădiri și panorame stradale ale orașului. Hanul Golescu, rebotezat Hanul Garni și, din 1863, Hotel Nierescher, a confirmat axioma rentabilității, fiind demolat abia în 1984. Despre acest han, un călător german, W. Derblich, spunea în 1859 că în el se desfășura un comerț „pestriș și vioi“, cu vreo 50 de negustorași trebăluind pe-acolo. Hanul Golescu era unul dintre cele șapte mari hanuri fără biserici. Pe la 1870, dintr-una din prăvăliile sale, se răspândeau prin mahalalele din jur salepicii, care vindeau o băutură preparată din *salep* (praf de amidon extras din tuberculii uscați ai unor specii de orhidee), miere și apă.

Iar pe amplasamentul „Băii Sfântul Pantelimon“ s-a ridicat o construcție care există și astăzi și care a adăpostit de-a lungul vremii cazinouri și restaurante, „perpetuând dualismul Sacru-Profan care a

reprezentat combustia internă, adesea contradictorie, ce a pus dintotdeauna în mișcare mașinăria Orașului“. De altfel, încă din 1856, și la parterul Hanului Roșu se afla un cazinou, frecventat mai cu seamă de tagma ofițerească. Hanul este marcat explicit și în planul orașului desenat, publicat în 1891, de faimosul ofițer Papazoglu (nume ortografiat inițial „Pappasoglu“), cel care, anterior, realizase cu succes și primul *Atlas geografic și statistic al României* (1864). Cel mai important element istoric legat de Hanul Roșu este însă reprezentat de faptul că, sosit la București în 1859, pentru a-și prelua noile atribuțiuni conferite de dubla alegere ca domn al Principatelor Române, Alexandru Ioan Cuza locuiește mai întâi aici, nu în vreo reședință oficială...

Despre Manuc și Hanul cu Tei a auzit toată lumea. Poate și despre Hanul Gabroveni sau Kretzulescu. Dar Bucureștii secolelor XVIII–XIX aveau, pe lângă nenumărate biserici, aproape la fel de multe hanuri. O mulțime! Atât în centru, cât și la periferie. Iată câteva nume pitorești: Hanul lui Băltărețu, Hanul Câmpineancii, Hanul Cișmeaua Roșie, Hanul Colței, Hanul lui (În)Jugă-Urs, Hanul Grecilor, Hanul Roșu, Hanul Galben, Hanul Verde, Hanul Piteșteanului, Hanul Pescarului, Hanul Urlă-n Sus (!).

Cuvântul „han“ provine, se pare, din limba turcă, însemnând birt sau casă unde călătorii primeau găzduire și mâncare în schimbul unei sume de bani. Acest tip de clădire are origini destul de vechi, fiind întâlnit aproape în toate orașele balcanice. George Potra făcea la 1943 o descriere generală a hanurilor, pornind de la documentele și mărturiile din secolele trecute: „Hanurile erau niște construcțiuni mari, de lemn la început, care serveau ca depozite pentru mărfurile neguțătorilor și ca locuințe pentru cei veniți din altă parte. Mai târziu, aproape toate hanurile aveau înfățișarea următoare: la mijloc o curte mare împrejmuită de jur împrejur de ziduri înalte și groase ce serveau pentru apărarea hanului. Aveau numai o singură intrare și ieșire care în timpul nopții era închisă printr-o mare ușă de stejar, ferecată, ca să opue o cât mai mare rezistență în caz de primejdie“.

Exista și o ierarhie a hanurilor bucureștene, acestea fiind împărțite de istoricul George Potra în trei categorii: 1. hanurile de rangul întâi, construite de domnitori, erau ansamblurile arhitecturale cele mai ample, având de multe ori, în centrul lor, o biserică; 2. hanurile de rangul al doilea erau cele construite de boieri sau de neguțători, fiind de dimensiuni ceva mai mici, fără biserică; aveau în schimb mai multe prăvălii orientate spre curtea interioară; abia târziu, în secolul al XIX-lea, acestea au început să fie orientate spre ulițe, întârzierea cu care se deschid spre stradă explicându-se prin nesiguranța generală din timpurile mai vechi; 3. hanuri de rangul al treilea sau mărginașe, de fapt, niște cârciumi mai mari împrejmuite de un zid, care aveau și câteva camere în care călătorii se puteau odihni. Ele se aflau la marginea Bucureștilor și a orașelor în genere, în preajma principalelor drumuri de acces, fiind vizitate îndeosebi de țăranii veniți în Capitală cu treburi și negoțuri.

De multe ori proprietarii erau mai legendari decât locurile în sine. Un exemplu: Hanul lui Jugă-urs sau Înjugăurs, situat de Ionnescu-Gion în spatele spitalului Colțea, iar de George D. Florescu undeva în Mahalaua Batiștei. Proprietarul său era Dumitrache Sărățeanu-Înjugăurs, iar tatăl acestuia, spune legenda, ar fi fost cogeamite om, de o forță nemai-pomenită, care ar fi prins odată, de unul singur, cinci tâlhari. Aflând la un moment dat că un car de lemne trimis de el dinspre pădure spre moșie ar fi fost atacat de un urs, s-a dus la fața locului și se spune că, la întoarcere, la carul de lemne ar fi fost înjugat, alături de boul rămas, însuși ursul.

Frederich Bossel, proprietarul Hanului Bossel, care se afla vizavi de actualul Palat al Telefoanelor, era cunoscut la jumătatea secolului al XIX-lea pentru balurile și „picnicurile“ sale. Iată cum își anunța Bossel petrecerile în presa vremii : „Subsemnatul are cinstea să facă cunoscut înaltei nobilimi și cinstiului public că, cu înalta voie a stăpânirii, va da în cursul Carnavalului viitor, anul 1849, baluri mascate de două ori pe săptămână, Dumineca și Joia, precum și mai multe picnicuri“. Pe Podul Mogoșoaiei, încă de la începutul veacului al XVII-lea, boierii cei mari ai

Țării Românești se întrecură în a-și zidi case mari și, după gustul vremii, arătoase. Între ei, un loc de seamă îl ocupau Ghiculeștii, care au dat țării nenumărați și luminați voievozi. O parte dintre proprietățile lor se înșirau de la strada Edgar Quinet de astăzi până la strada Regală. Impresionau prin dimensiunile lor palatele lui Scarlat Ghica și Tache Ghica, ultimul prefăcut mai târziu în Hotelul Charles Brofft și apoi în Hotel Continental. „La 1839“, povestește Gheorghe Crutzescu, „partea de miazănoapte a palatului lui Ghica a fost cumpărată, la mezat, de un tapițer sas, anume Friedrich Bossel, care fie că doar repară, fie că zidi din temelie lungul șir de case cu un etaj cunoscut, până la sfârșitul veacului, sub numele de casa Bossel. Zece ani după cumpărare, sasul deschidea în catul de sus o sală de bal și de teatru, care, timp de treizeci de ani, mai ales după sfârșitul Sălii Momolo, a adăpostit balurile cele mai nobile și singurele spectacole din București, ca cele de la Teatrul Național după 1853“. Sala avea 330 de staluri și 22 de loji, plus o micuță galerie pentru amatorii de teatru nevoiași. Aici a debutat, în seara de 5 august 1850, Matei Millo în *Coana Chirița*. Spectacolul a trebuit să fie repetat de trei ori într-o zi! „Jucă apoi“, ne spune Constantin Ollănescu, „*Baba Hârca* cu un succes nebun, care desfundă mahalalele și făcu, zile după zile și seri după seri, să curgă lumea la poarta Teatrului. Vestea despre Millo luase într-atât proporțiile unui eveniment, că veneau boierii de pe la moșii să-l vadă jucând și chiar Vodă Știrbey cu Doamna se coborî de două ori de la Cămpina, într-adins pentru a se duce la teatru“. Carol Szathmari, care între anii 1847 și 1856 și-a avut atelierul fotografic la Hanul Bossel, în prăvălia din colțul nordic, l-a fotografiat – pe la 1864 – pe marele actor în diverse roluri interpretate pe scena care concura Teatrul Mare de peste drum.

„Arta teatrală se pare că trece prin stomah, la fel ca toate celelalte arte, căci un bucătar al Măriei Sale Grigore Ghica Vodă, Geronimo Cardini, împământenit sub numele de Momolo, a ridicat în Bucuresci prima șandrama de chirpici, căptușită cu scânduri, ce s-a chemat sală de teatru. Dar la Sala Momolo se produceau numai trupele venetice întinerante,

elevii Societății Filarmonice aveau popreală de la stăpânire spre nestri-carea minților prostimii, și numai perfidia tânărului Costache Caragiale a înlăturat opreliștea pusă propășirii limbii românești. Se pregătea spectacolul de gală cu *Lucia di Lamermoor*, cu trupa italiană a celebrului Riciardi, tenor imperial. Și conu' Costache, în ajunul reprezentației, cu ultimii săi bani, îl invită la masă, și italianului tenor i s-au înșirat: zacuscă rusească, salată de țâri de Chios, peștișori sărați și sardele cu ardei iuți, și totul spre alunecare ajutat de vinul alb al Drăgășanilor. A doua zi, desigur, italianul își pierduse vocea sa de aur în balta Drăgășanilor, iar bătrânul Momolo se dădea cu capul de toți pereții hardughiei. Și atunci salvatorul, conu' Costache Caragiale, și-a oferit trupa sa de amatori, și au jucat cu multă aplecare în limba română scenetul *O bună educație*, încât sala a fost cuprinsă de fiorul sfânt al artei, și chiar Măria Sa Bibescu Vodă a dăruit infamului înșelător 5 000 lei, distincție de merit“, povestește Aurora Nicolau, cea cunoscută și drept „Kera Calița“.

Orchestra lui Marinică, posibil și Ochi Albi, muzica militară sub bagheta lui Kratochwil, spectacolele teatrale cu *Hamlet* și *Fata lui Madame Angot*, cântăreța franceză de operetă Madame Keller, scamatorul Rodolfo și frumoasa Albina din Rhona, distinsul flautist Humpf, Apollinaire de Kontzky, „prima vioară solo a împăratului Rusiei“, toate aceste numere fermecătoare la lumina torțelor din cele 22 de loji, 330 de locuri în stal sau din fundul balconului de galerie au săpat în piatră izul Bucureștiului de la Hanul Bossel, se arată în *Tainica inimă a Bucureștilor*.

Era o perioadă efervescentă pentru Friedrich Bossel, pozitiv accentuată de trecerea armatei lui Coronini prin București, constată istoricul Emanuel Bădescu. A înființat Societatea Liedertafel, a construit Pasajul Român, inaugurat în iunie 1859, a obținut pentru comunitatea de limbă germană și idiș mahalalele Izvor și Manea Brutaru, a cumpărat moșia Băicoi din Prahova, a devenit membru fondator al Societății de Tragere la Semn, pentru care a amenajat un poligon lângă biserica numită Cuibul cu Barză, în fosta grădină Manu. În doar două decenii, un simplu dar foarte capabil tapițer ajunsese să joace solitar rolul de amfitrion al

protipendadei valahe! Nici până astăzi istoricii n-au reușit să dezlege misterul acestui succes. Se poate doar bănuși ajutorul substanțial, deși discret, al Consulatului Austriac, situat atunci în imediata apropiere a hanului, pe locul unde va fi construit Hotelul Donat Hugues. Țara Românească era de multă vreme vizată de Imperiul Habsburgic. Este semnificativă „mâna de ajutor“ întinsă liberalilor rusofobi din Partida Națională, pe care, astfel, austriei îi puteau supraveghea și, eventual, îndepărta și de Franța. Într-o prăvălie a Hanului Bossel, marelui naționalist C.A. Rosetti i se va facilita, împotriva voinței lui Gheorghe Bibescu, Domnul Țării, deschiderea în 1846 a unei librării în care, de fapt, se făcea politică revoluționară. Mai târziu, Rosetti și-a instalat în apartamentele dinspre Biserica Dintr-o Zi, puse la dispoziție de Bossel, tipografia și redacția ziarului *Românul*. În 1860 fruntașul liberal a deschis aici și o prăvălie de vinuri alese, *Au Gourmand*, care va scandaliza boierimea și mai cu seamă parveniții, pe motiv de... înjosire (?!). Erau zile de glorie pentru Bossel, mărturisirea Ulysse de Marsillac, prețiosul vecin, care se producea uneori la pian, interpretând sonate de Beethoven în fața unei săli arhipline. Din nefericire pentru fostul tapițer, ghinionul nu va întârzia să se facă simțit. Neputând să achite suma da bani împrumutată de la zaraful Isaac Menachem pentru construirea Pasajului Român, i-a cedat acestuia hanul și sala de teatru, care, treptat, vor cădea pradă uitării. Rosetti și-a mutat tipografia lângă biserica pe nume Caimacata, în vecinătatea Consulatului Angliei, unde activau rudele soției. Sărăcit și uitat de bucureșteni, Friedrich Bossel va înceta din viață în 1873. Hanul său, ajuns după 1883 în proprietatea lui Leon Mircuș, va fi cumpărat în 1906 de Societatea Imobiliara și va fi demolat în anul 1913, în locul său clădindu-se un palat impunător, în care va fi amenajată prima sală de cinematograf.

După Marele Incendiu din 1847, Carol Popp de Szathmari a închiriat o prăvălie la Hanul Bossel, în care și-a amenajat un atelier de dagherotipie, devenit în scurt timp celebru. Este posibil ca factorul determinant pentru celebritatea sa să fi fost ideea de a expune în vitrină: o noutate în